

Menselijke waardigheid in een massa beschaving

Velen Uwer zullen zich waarschijnlijk het toneelstuk of de film herinneren, dat de titel droeg „De Dood van een Handelsreiziger”. Het was het verhaal van een man gevangen in illusies over zichzelf, illusies over hoe hij dacht dat anderen hem zagen, en illusies over de maatschappij waarin hij zijn hard stuk brood moest verdienen.

De auteur van dit toneelstuk, de Amerikaan, Arthur Miller, eindigde zijn epiloog over de held van het stuk, Willy Loman, met de woorden „And he never knew who he was”, en hij kwam nooit te weten wie hij was. Dit niet-weten wie we zijn, dit gevoel van verlies van identiteit, deze angst om verloren en vervreemd te zijn in een technologische en industriële wereld is steeds meer het onderwerp van talloze sociologische en sociaal psychologische studies.

Is het waar, dat steeds meer mensen, net zoals de in illusies levende handelsreiziger, van zichzelf vervreemd worden in de massa beschaving waarin grote stadsbewoner en dorpeling sinds de uitvinding van radio en televisie gelijkelijk delen?

Is het waar dat in ons soort beschaving de menselijke waardigheid, de betekenis van het individu noodzakelijkerwijs op de achtergrond geraken moet? De psychiater en de sociaal-psycholoog Eric Fromm, schreef o.a. in zijn laatste boek „In de 19e eeuw was het centrale probleem dat God dood was, maar in de twintigste eeuw is het dat de mens dood is. Iedereen — zo vervolgt Fromm — is zogenaamd gelukkig, happy, maar de feiten zijn dat men geen werkelijke gevoelens meer heeft, dat men niet meer denken kan en dat men niet meer liefheeft.”

Wanneer men dit soort uiteenzettingen leest krijgt men inderdaad het gevoel, dat de 20ste eeuw die zo hoopvol begon als de eeuw van de redelijkheid en de 19e eeuw van vooruitgang steeds meer de eeuw van de onredelijkheid en de achteruitgang is geworden, althans voor zover het de individueel menselijke waarden betreft.

Er is natuurlijk geen twijfel meer mogelijk aan het massa karakter van vele verschijnselen van onze maatschappij. De groei van de moderne middelen van communicatie, radio, film, televisie en de massa pers, met veel plaatjes en vette koppen, wij allen hebben ongetwijfeld een manipulatie van de geest mogelijk gemaakt. Wat Huxley voorspelde in „Brave new world” en Orwel voorspelde in zijn boek „1984” is in de totalitaire samenlevingen al lang een feit en de democratieën zijn er helaas niet geheel aan ontsnapt. Hitler's grootste aantrekkingskracht was precies op het terrein dat Sigmund Freud zo diepgaand analyseerde in zijn „Das Unbehagen in der Kultur” of Prof. Huizinga in zijn „In de Schaduwen van Morgen”. We kunnen ons niet langer permitteren om naïef te zijn over het begrip vooruitgang. Want het is vooruitgang, dat het atoom gedeeld kan worden, het is vooruitgang dat de continenten nog maar een paar uur van elkaar verwijderd zijn, maar de vraag is duidelijk wat die vooruitgang betekent voor de inhoud van het menselijk bestaan. We zijn een flink stuk verwijderd van wat de franse filosoof Fontenelle „progrès quand même” noemde en toch is er vooruitgang. Een paar maanden geleden werd in Amerika voor het eerst via televisie een directe reportage gegeven van een test-ontploffing van een atoomwapen in Nevada. De reportage kwam door om ongeveer half acht in de morgen en voor wie de tijd had was het mogelijk om in bed, met een goed kop koffie, toeschouwer te zijn van een gebeurtenis die toch ieder mens met diepe angst vervult.

Hier was dan, voor mij althans, de triomf der technologische beschaving. De gemechaniseerde mens als gekluisterd aan zijn mechanisch oog-en-oor in staat om gefascineerd zijn eigen gemechaniseerde vernietigingsmogelijkheden gade te slaan. Albert Schweitzer drukte het eens op de volgende manier uit. Hij zei: „De mens lijdt aan een fatale imperfectie en die imperfectie is in zijn geestelijk leven. Hij mist de capaciteit om zijn enorme macht voor redelijke of nuttige doeleinden te laten werken en daarom houdt hij zich bezig met vernietigende en moordlustige doeleinden.”

Met alle respect die ik heb voor de denkbeelden van Schweitzer, of Eric Fromm, lijkt het me toch, dat beiden een zeker pessimisme, een zeker noodlotsgevoel t.a.v. den Mens tot uitdrukking brengen, een noodlotsgevoel met Spengleriaanse overtonen. Het feit dat onze wereld met extreme keuzen geconfronteerd wordt, dat de conflictsituaties buitengewoon groot zijn, dit feit betekent immers niet dat de oplossingen noodzakelijkerwijs buiten ons vermogen liggen.

De massa beschaving heeft ongetwijfeld angstaanjagende kanten, prof. Baschwitz schreef al vele jaren geleden over de invloed van de geestelijk gestoorden in alle massatoestanden, en ook over wat hij de „macht van de verlamdende idee” in de massa noemde. Maar de massa beschaving van een geïndustrialiseerde samenleving waar we eigenlijk naar toe gaan heeft ook een andere kant. Die andere kant is dat wat we in feite gadeslaan een onderdeel is van een experimentele periode, met veel onzekerheid en met veel dat niet beantwoord kan worden. Maar zekerheid en definitiviteit zijn niet noodzakelijkerwijs elementen van geestelijke gezondheid. Wat onze generaties misschien bovenal moeten leren is dat er geen geestelijke vrijheid is zonder onzekerheid, geen geestelijke gezondheid, ja wellicht geen normaliteit zonder een wijd veld van niet-weten. De totalitaire bewegingen van onze tijd ontleen een deel van hun kracht aan hun belofte, dat ZIJ weten waar de geschiedenis der mensheid heengaat, dat ZIJ voorspellen kunnen, dat zij weten wat de noodwendigheden van deze periode of van welke andere periode dan ook is en wat dat allemaal betekent voor ieder individu.

De democratische mens, in de democratische samenleving kan en mag in principe niet aannemen dat de toekomst te voorspellen is, want de toekomst voor de democratische mens is altijd gericht op de steeds wisselende menselijke noden, menselijke behoeften in de gemeenschap der mensheid. Dr. Martin Buber, de grote Joodse wijsgeer, die nu in Jerusalem woont, schreef ergens „Gemeenschap is, waar gemeenschap plaatsvindt”. Dat wil dus zeggen, dat gemeenschap pas zin heeft door wat er plaats vindt aan menselijke warmte en aan menselijke verantwoordelijkheid tussen individuen. De collectiviteit is een abstractie, maar het individu is altijd concreet, zijn geestelijke en materiële noden zijn altijd reëel. En indien er iets is wat ons kan doen uitgroeien boven de gevaren van de massa-beschaving dan is het een hernieuwd accentueren van het individu. Niet de eenling als de maat aller dingen, maar de eenling als realiteitsbeginsel voor maatschappelijk verantwoordelijkheidsgevoel. En natuurlijk het grootste gevaar is 't gevaar der geestelijke manipulatie, manipulatie waardoor miljoenen onder de ban, economische of politieke... gebracht kunnen worden. De manipulatie waardoor de mens een ding wordt temidden van andere manipuleerbare dingen.

Marshall Fishwick, een Amerikaans auteur, verhaalde in een recent artikel hoe de Mickey Mouse mode een paar jaar geleden Amerika in een greep van manipulatie had. In 1948 werden er in de Verenigde Staten 100 miljoen dollar, dat is dus bijna 400 miljoen gulden uitgegeven aan Mickey Mouse boeken, kleren, schoenen, speldjes en wat dies meer zij. Kinderen liepen in Mickey Mouse pakjes, sliepen in M.M. pyama's, onder M.M. dekens, in M.M. bedjes en droomden van een muizenwereld zonder poezen, zo schreef Fishwick.

Maar temidden van dit massaverschijnsel, met al zijn beangstigende mogelijkheden, bleef M.M. zelve het symbool van het individu. In al de films waarin de muis als held optrad voerde hij een moedige strijd tegen allerlei soorten machines. Hij werd steeds weer bedreigd door stofzuigers die hem op wilden slokken, door reuze raderen die hem fijn wilden pletten, maar uiteindelijk was hij al die gevaren toch de baas. M.M., zo toont de schrijver aan, was temidden van de gemechaniseerde waanzin het symbool van de menselijke behoefte om niet gemechaniseerd te worden, om niet zijn individualiteit te verliezen aan machines en machinaties. Hij was, zo zegt Fishwick, „hij was het symbool van de menselijke kracht die ons verlost van de tyrannie van de dingen die we zelf geschapen hebben en hij verlost ons van de angst om onze persoonlijkheid te verliezen”. Dit dan is een werkelijke paradox. Menselijke waardigheid in een massa beschaving berust dus op het menselijk initiatief, op de doelgerichte beslissing om de mens centraal te stellen, wat ook de complicaties van de technologie lijken te zijn.

Dit soort doelgerichte beslissing, vergt dat we mensen niet zien als het verlengstuk van machines die ons dienen, maar dat we, zoals Erasmus al eeuwen geleden

deed, de moeite en de tijd, en ja de opoffering nemen, om in ons werk, in onze huwelijken, in onze scholen, het individu en de belofte van iedere persoonlijkheid ernstig te nemen. De massa die in de geïurbaniseerde wereld van vandaag leeft is zolang een eenzame massa, een van zichzelf vervreemde massa, als een richtsnoer mankeert, dat ieder leven uittilt boven de gevaren van sleur en gemakzucht.

Zulk een richtsnoer is mijn opinie althans — dient gevoed te worden door het ideaal der geestelijke vrijheid. En met geestelijke vrijheid is niet bedoeld alleen de vrijheid zoals die door wetten wordt gewaarborgd, maar vooral de vrijheid om te zoeken naar de zin van ons bestaan in de gemeenschap der mensheid. In het geval van Willy Loman, de handelsreiziger van het toneelstuk dat ik eerder noemde, had de gemeenschap der mensheid kennelijk schromelijk tekort geschoten. Zijn idealen waren net zo voos als zijn illusies over zijn eigen persoonlijkheid. Indien onze wereld gered kan worden van de onvoorstelbare barbarij van een nieuwe wereldoorlog moet er een herformulering van dit ideaal der geestelijke vrijheid plaatsvinden, een bezinning, een religieus beleefd geloven in de mogelijkheden van een zinvol leven, van de menselijke belofte. Een terugkeer naar de religieusiteit van de traditionele instituten lijkt weinig hoopgevend in dit verband. Onze generaties zullen de moed en het doorzettingsvermogen moeten opbrengen om heen te reiken over wat zolang gescheiden is gehouden door de traditionele orthodoxies. Heenreiken over wat de mensheid scheidt naar een basis van overtuiging en zich-inzetten voor de nog onaangeboorde schatten die in de menselijke geest en harten besloten liggen. We kunnen de industriële beschaving humaniseren indien inderdaad ons uitgangspunt de Passio Humana is, dat wil zeggen de mens met al zijn hoop, al zijn zwakte, al zijn onwetendheid en verblindheid, maar de mens ook met in zich ook de belofte van gemeenschap, van geestelijke bevrijding van geestelijke gezondheid. Het zoemen van de machines, het klikken van de gedeelde atomen in reactoren, de vliegtuigen, de auto's, zij allen behoren tot onze wereld. Er is een voortdurende geestelijke bewustheid nodig om te zorgen dat de menselijke nobiliteit en de menselijke belofte niet te loor gaat.

Dr. I. SPETTER.

Binnen enkele dagen verschijnt de herdruk van:

**ECHT EN ONECHT
IN GELOOF EN ONGELOOF**

VAN PROF. Dr. T. T. TEN HAVE

Reeds thans kunnen bestellingen worden gedaan, prijs f 0,75, op postrekening 304.960 t.n.v. het Humanistisch Verbond te Utrecht.

MEDEDELING

Wij wekken de abonné's op om het abonnementsgeld voor 1958 ad f 4,—, resp. f 4,60 voor het buitenland, reeds nu over te maken op girorekening 304.960 van het Humanistisch Verbond te Utrecht onder vermelding van „abonnement Woord van de Week”.

Na 15 januari 1958 zullen de postkwitanties ter incasso worden afgegeven.

HET WOORD VAN DE WEEK

12 januari 1958

VERSCHIJNT WEKELIJKS

11e jaargang nr. 2

Frankering bij
Abonnement
UTRECHT

De Heer
Mevrouw
Mejuffrouw

W
D. TH. WINTER
ROOSEVELTLAAN 143,
AMSTERDAM-2 2-10

Onbestelbare exemplaren
terug aan:
Oudegracht 152, Utrecht

De teksten van de 4 lezingen

„KINDEREN VRAGEN”

uitgesproken voor de AVRO-microfoon door

MEVROUW A. GROENMAN-DEINUM

zijn verkrijgbaar bij het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond, Oudegracht 152 te Utrecht, tegen 25 cent per lezing.

Betaling per giro, nr. 304960, of door het plakken van f 1,— extra port aan geldige postzegels op een briefkaart.

Het Woord van de Week

Humanistische radiolezingen uitgesproken voor de Vara-microfoon.

Administratie: Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht, Postgiro 304960.

Abonnementsprijs bij vooruitbetaling f 4,— p. j., buitenland f 4,60 p. j., losse nummers f 0,25.